

тієї площини соціального життя, яку спільнота дослідників розглядатиме крізь призму стандартної для безпеки схеми аналізу (ідентифікація та взаємодія інтересів і загроз, оцінка показників щодо їх порогових значень, визначення якісних критеріїв стійкого функціонування підсистем соціальної сфери й ін.). Без дотримання цієї схеми аналізу, без оприлюднення досліджень, здійснених за допомогою цих інструментів, будь-які міркування щодо змісту предмета соціальної безпеки залишаться умоглядною схоластиком.

Література

1. *Баланда А.* Соціальна складова національної безпеки України / А. Баланда // Демографія та соціальна економіка. — 2006. — № 1. — С. 166—172.
2. *Вечканов Г. С.* Экономическая безопасность / Г. С. Вечканов. — СПб. : Вектор, 2005. — 256 с.
3. *Колот А. М.* Інституційні засади регулювання соціально-трудова сфери в умовах глобальних викликів: імплементація нових та модернізація класичних функцій держави / А. М. Колот // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. — Спец. вип. Соціально-трудова відносини: теорія і практика : У 3 т. — Т. 1. — К. : КНЕУ, 2010. — С. 6—24.
4. *Мандибура В.* Політико-економічні аспекти сучасного соціально-класового структурування населення України / В. Мандибура // Економічна теорія. — 2010. — № 2. — С. 16—30.
5. Наказ Вищої атестаційної комісії України від 23.06.2005 р. № 377 «Про затвердження Переліку спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань».
6. Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60 «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України».
7. *Нижник Н. Р.* Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) : навч. посіб. / Н. Р. Нижник, Г. П. Ситник, В. Т. Білоус. — Ірпінь; К. : Преса України, 2000. — 304 с.
8. *Силласте Г.* Безопасность российской семьи и перспективы развития социальной работы / Г. Силласте // Безопасность. — 2002. — № 60. — С. 88—95.
9. Система економічної безпеки держави / [О. С. Власюк, А. І. Сухоруков, І. В. Недін та ін.] ; під заг. ред. А. І. Сухорукова / НІПМБ при РНБО України. — К. : ВД «Стилос», 2009. — 685 с.
10. Соціальна безпека: теорія та українська практика : монографія / [І. Ф. Гнибіденко, А. М. Колот, О. Ф. Новікова та ін.] ; за ред. І. Ф. Гнибіденка, А. М. Колота, В. В. Рогового. — К. : КНЕУ, 2006. — 292 с.
11. Соціальна економіка : навч. посіб. / [О. О. Беляєв, М. І. Диба, В. І. Кириленко та ін.]. — К. : КНЕУ, 2005. — 196 с.

УДК 330.101

О. М. Коваленко, канд. екон. наук, доц.,
здобувач кафедри політичної економії
обліково-економічних факультетів
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана»

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ НОВОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

У статті обґрунтовується доцільність поєднання політичної економії та інституціоналізму для пошуку адекватних відповідей на виклики часу. Показано зміни у структурі неокласичної економікс та необхідність формування нової парадигми політичної економії. Розкривається методологічний потенціал та можливості нової політичної економії як науки.

В статье обосновывается целесообразность объединения политической экономии и институционализма для поиска адекватных ответов на вызовы времени. Показано изменения в структуре неоклассической экономики и необходимость формирования новой парадигмы политической экономии. Раскрывается методологический потенциал и возможности новой политической экономии как науки.

The article deals with expediency of combining political economy and institutionalism for searching the adequate answers to the challenges of time. Following changes in the structure of neoclassical economics and the necessity to form a new paradigm of political economy. The methodological potential and opportunities of the new political economy is observed.

Ключові слова: нова політична економія, інституціоналізм, економікс, методологія науки.

Ключевые слова: новая политическая экономия, институционализм, экономикс, методология науки.

Keywords: new political economy, institutionalism, economics, science methodology.

Постановка проблеми. Сучасна глобальна криза, яка охопила світове суспільство, виявила протиріччя та диспропорції не лише у розвитку економіки та фінансів, але й у самій економічній теорії. Економічна теорія, представлена мейнстрімом, виявилась неспроможною дати відповіді на проблеми, поставлені часом, пояснити сутність процесів, що відбуваються у суспільстві, та передбачити головні тенденції розвитку. Між тим, динамічний розвиток суспільства призводить до того, що зміни пов'язані не лише зовнішніми формами прояву, функціональними зв'язками, але й сутністю системи суспільно-економічних відносин. Все це обумовлює необхідність пошуку нових теоретичних підходів та методології, здатних надати адекватне висвітлення процесів, що відбуваються, та ефективного інструментарію впливу на них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У методологічному полі сучасної політичної економії представлені роботи багатьох відомих зарубіжних і вітчизняних учених. Серед них можна назвати таких відомих науковців, як А. Аткинсон, П. Ульріх, Е. Тоффлер, К. Поланьї, Я. Корнаї, М. Олсон, В. М. Геєць, А. А. Гриценко, Ю. К. Зайцев, В. С. Савчук, П. М. Леоненко, А. А. Чухно та ін. Основні положення, пов'язані з визначенням предмету нової політичної економії як науки викладені у працях Скаржинського М. І., Чекмарьова В. В., Тамбовцева В. Л., Нурєєва Р. М.

Постановка завдання. Завданням нашого дослідження є визначення сутності нової політичної економії, її предмету, а також місця та ролі у розумінні нових економічних реалій, її методологічного потенціалу та можливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна наука виникла як політекономія. Термін «політична економія, як відомо, вперше був вжитий французьким представником меркантилізму А. Монкретьеном («Трактат політичної економії», 1615 р.). Початок політичної економії як науки було покладено перенесенням аналізу зі сфери обігу до сфери виробництва на основі вивчення його внутрішніх закономірностей. Завдання політекономії полягало у з'ясуванні сутності економічних явищ, що прихована за зовнішніми формами прояву і потребує спеціальних методів її розкриття та розуміння.

Політична економія сьогодні - це складова частина загальної економічної теорії. Відповідно, змінилося розуміння функції політичної економії як науки. Цю функцію можна характеризувати як пошук відповіді на питання: у чиїх інтересах здійснюється той або інший економічний процес. Інша складова частина економічної науки історично оформилася під назвою «економікс», її функцією є пошук відповіді на питання: як ефективніше здійснювати економічні процеси. Таким чином, як предмет політичної економії можна трактувати соціально-політичні відносини, а як предмет економікс - організаційно-економічні відносини. Тут ми підходимо до розуміння причин виникнення нової політичної економії як науки, що відповідає на питання: у чиїх інтересах у нових історичних умовах відбувається організація способу виробництва. Інакше кажучи, мова іде про розширення предмета політичної

економії. Таким чином, прикметник *нова*, стосовно до політичної економії, означає трансформацію через розширення її предмета вивчення.

Питання про предмет науки - це завжди питання про наявність, характер певного простору в реальній дійсності, простору, закономірності якого не стали предметом інших наук.

Складність визначення предмету нової політичної економії як науки пов'язана з трьома основними обставинами. По-перше, відмова від іменування економічної теорії політичною економією і пропозиція перейти надалі до терміна «економікс» (Economics), декларовані А. Маршаллом в книзі з назвою «Принципи політичної економії» (1890). І це не парадокс, а констатація спадкоємності наукового простору, в якому потім сформувався неокласичний напрямок економічної теорії, мікро- і макроекономіка, інституціоналізм та неоінституціоналізм. У цьому змісті виправдане ототожнення політекономії в широкому змісті із сучасною економічною теорією. Але тоді втрачають свою актуальність пошуки особливого простору для нової політичної економії. По-друге, у вітчизняних публікаціях ще зберігається традиція визнавати політичною економією винятково класику - А.Сміта, Д.Рікардо, трудову теорію вартості. По-третє, в зарубіжній літературі, коли мова йде про політекономію, звичайно маються на увазі дослідження економічних функцій держави, її ролі та наслідків у регулюванні економічних процесів або навіть тільки економічної політики як самостійної галузі економічної науки. Але, оскільки такі проблеми активно досліджуються в теорії суспільного вибору, то виявлення наукового простору для нової політекономії виглядає досить проблематичним.

В США та Великобританії саме теорію суспільного вибору називають новою політичною економією. Ця теорія, засновником якої є Джеймс Б'юкенен, фокусує увагу на поведінці людини в сфері політики, використовуючи для цього методологічний інструментарій неокласики, а саме максимізацію раціональним індивідом своєї цільової функції - корисності - шляхом вибору і переваг, теорії ціни і витрат, досягнення стабільності політичної рівноваги і її оцінки відповідно до принципу ефективності за Парето. Досліджуються проблеми вибору та надання суспільних благ в умовах прямої і представницької демократії, механізми функціонування політичного ринку, політичний діловий цикл і політична рента, парадокси голосування і т. д.

Розглядаючи політичну економію як науку, що досліджує політичні проблеми економічними методами, Дж. Б'юкенен наголошував, що метою своєї теорії суспільного вибору (нової політичної економії) він поставив «розкриття економічної сутності відносин між особистістю та суспільством і, на цій основі, вироблення конкретних рекомендацій для політиків» [1, С.110].

Інакше кажучи, нова політична економія, у такому розумінні, зосереджується на проблемах функціонування влади, держави, відносинах між ними та бізнесом. Право на існування такого підходу не викликає сумнівів, але економічний простір, який підлягає даному політико-економічному аналізу, при цьому значно звужується. Все ж сукупність економічних відносин, що традиційно складає предмет політичної економії, значно складніша і не зводиться до проблематики взаємовідносин бізнесу і держави.

Новій політичній економії методологічно близькі інституціональні теорії: традиційний («старий») інституціоналізм, неоінституціоналізм, нова інституціональна економічна теорія.

Т.Веблен вважав за необхідне перехід в економічній науці від статичної рівноваги, яка має місце у неокласиці, до динамічної (еволюційної) інтерпретації економічних процесів. Цей принцип досить близький до методології нової політекономії, що аналізує економічні відносини не в їхній статистиці, а в динаміці як економічну поведінку. Методологічно близьке новій політекономії виділення Т. Вебленом соціальних груп і класів у дихотомії індустрії та бізнесу, цілісне (всупереч фрагментарному) бачення економічної системи, відновлення холістичного підходу до економічного аналізу, що обмежує значення методологічного індивідуалізму [3, С. 123].

Дж.Коммонс, як і інші інституціоналісти, вступав у серйозний науковий діалог із традиційною («старою») політичною економією - марксизмом. Визнаючи факт зубожіння пролетаріату лише для ранньої стадії капіталізму, Коммонс критикував Маркса за недооцінку можливостей профспілок і ролі соціальних реформ у поліпшенні положення робітничого класу. У корпораціях, профспілках, політичних партіях як інститутах Коммонс убачав можливості колективного напрямку в поведінці індивідів, створення «груп тиску» для захисту економічних інтересів різних соціальних верств суспільства [3, С. 124]. Роботи Коммонса пронизані ідеями подолання антагонізмів, заміна їх компромісним дозволом конфліктів, угодами, що враховують протилежні економічні інтереси. Ці ідеї цілком співзвучні методологічним принципам нової політичної економії.

Водночас слід зазначити, що у роботах багатьох представників нового інституціоналізму проблеми економічних відносин, їхній прояв у системі інтересів залишаються за межами дослідницької уваги. Але як би не ставилися інституціоналісти до проблем економічних відносин, саме поняття «інститут» у реальності нерозривно пов'язане з цими відносинами, адже інститути втілюють у собі загальне у поведінці людей (формування правил та норм), і в той же час є втілюваними у цій поведінці (підкорення правилам та нормам), тобто утворюють соціальний каркас суспільства, в рамках якого і відбувається діяльність людей.

Отже суспільство, соціальні групи створюють правила гри, обмежувальні рамки, «які організують взаємини між людьми». Очевидно, що в такий спосіб фіксуються сформовані економічні відносини й реалізуються певні економічні інтереси. В роботах інституціоналістів ця важлива обставина не обговорюється, залишаючись своєрідною «білою плямою». Таке обговорення можливо при синтезі інституціоналізму та нової політичної економії. Щодо проблеми функціонування інститутів та економічних відносин, питання про первинність і вторинність тих або інших не є правомірним. Відображаючи та фіксуючи сформовані економічні відносини, інститути виглядають вторинними, похідними від них. Але, з іншого боку, інститути забезпечують організаційні способи та їх реалізацію щодо формування та розвитку економічних відносин, надаючи їм творчі імпульси. Таким чином, нова політична економія декларує свою близькість інституціональним економічним теоріям,

Разом з тим, аналіз сучасних економічних і соціальних процесів дозволяє більш предметно окреслити принципи економічної поведінки індивіда в рамках предмета нової політичної економії, які зумовлені мотивами, ціннісною орієнтацією та обмеженнями, що формуються інституціональним середовищем, створеним людьми.

У формулюванні Р.Нуреева предметом нової політичної економії є «вивчення політичного механізму формування макроекономічних рішень» [2]. На думку Чекмарьова В. В., предметом можна визначити «економічну поведінку людини у взаємодії із системою соціально-економічних інститутів, у результаті якої формується соціально-економічний статус індивіда, його рольові функції в цій системі, реалізується особистий творчий потенціал індивіда, конститууються і задовольняються його потреби» [7, С. 34].

Нова політична економія включає в поле предмета своїх досліджень, по-перше, ширше коло суб'єктів економічних відносин, по-друге, фактори економічного розвитку, породжені в умовах переходу суспільства від індустріального до постіндустріального, інформаційного. Тому в якості предмета нової політичної економії можуть бути визначені економічні відносини, що виникають з приводу використання нефізичного (людського, соціального) капіталу та продуктів виробництва у формі послуг.

Як бачимо, предмет нової політичної економії набагато ширше: він генетично успадковує традиції класичної політекономії, але має й ряд принципових відмінностей. Як і в класичній політекономії, у центрі досліджень перебувають економічні відносини і вираження їх через економічні інтереси. Спільним є й те, що за зовнішніми формами економічних процесів нова політекономія прагне виявити їх глибинну сутність, вона розкривається через аналіз економічних відносин і інтересів.

Однак дослідження цих відносин і інтересів має враховувати нові економічні реалії. Вони вже не зводяться до функціонування трьох суб'єктів (землевласник, капіталіст, найманий робітник), а охоплюють більш складну сукупність економічних відносин між різними верствами суспільства, соціальними групами, підгрупами в різних галузях і регіонах. А об'єктами цих відносин виступають не тільки земля, капітал і праця, але й інформація, знання, інновації, інтелектуальні цінності.

На відміну від класичної нова політекономія розглядає економічні відносини не як антагоністичні, а як конфліктно-компромисні, визначає шляхи узгодження різних економічних інтересів, способи та форми досягнення соціальних компромісів. Нова політична економія, як і класична, надає великого значення нормативному аналізу, але він полягає не в декларуванні соціальних проектів майбутнього, а трактує нормативний аналіз як фазу в дослідженні, що є наступною за фазою позитивного аналізу і вносить у дослідження економічних процесів елементи оцінки. Нова політекономія надає великого значення системності, системному підходу, сприйняттю цілісної картини економічного життя, холізму як методологічному методу дослідження. У цьому вона продовжує традиції класичної політекономії. Але на відміну від останньої не заперечує і властивий неокласиці методологічний індивідуалізм, є можливості взаємодоповнення цих протилежних методологічних підходів.

Отже, нова політична економія відрізняється від класичної політичної економії, насамперед тим, що, по-перше, досліджує економічні відносини не в їхній статичності, а в динаміці як поведінку суб'єктів виробничих відносин, по-друге, не є конфронтаційною, по-третє, оперує не тільки соціальними агрегатами (клас, страта, соціальна група), але й звернена безпосередньо до людини, її індивідуальної відповідальної свободі вибору в економічній поведінці, по-четверте, долає усталені, догматичні конструкції понять продуктивних сил і виробничих відносин, базису та надбудови з ретельним відмежуванням економічної теорії від інших наук, а, навпаки, у руслі сучасного інституціоналізму прагне до міждисциплінарного підходу, залучаючи в простір своїх безпосередніх наукових інтересів проблеми соціології, права, психології, якщо вони невіддільні від цілей економічних досліджень.

Висновки. На сьогоднішній день, еволюціонуючи разом з господарської практикою, економічна теорія йде від одномірної, статичної та функціональної оцінки різного рівня соціально-економічних тенденцій і явищ. На рубежі ХХІ століття постало питання про напрямки та перспективи розвитку світового економічного співтовариства й окремих національних економік, формуючі регіональні взаємозв'язки та відносини. Разом з тим, очевидною є необхідність розкриття на вищому рівні закономірностей функціонування економічної системи, враховуючи сучасний розвиток техніки і технології, якість трудових ресурсів, чималий потенціал ефективнішого використання ресурсів закладений при процедурі прийняття рішень, реалізації економічної політики. Саме цим проблемам і присвячені дослідження проблем нової політичної економії,

Література

1. Бьюкенен Дж. Конституция экономической политики / Дж. Бьюкенен // Вопросы экономики, 1994. — № 6. — С. 104—113.
2. Нуреев Р. М. Новая политическая экономия: становление и развитие / Р. М. Нуреев // Вопросы политической экономии. Научный электронный экономический журнал, 2012. — № 1(2). — С. 104—126. — Режим доступа vopoliteco.ucoz.com.
3. Скаржинский М. И. «Белые пятна» и «черные дыры» новой политической экономии / М. И. Скаржинский, В. В. Чекмарев // Свет и цвет в экономике и обществе / под ред. д-ра экон. наук. О. В. Иншакова. — Волгоград: Волгоградское научное издательство, 2008. — 208 с.
4. Современная политическая экономия / Т. И. Адамович, С. А. Бородич, П. С. Лемещенко и др. ; под общ. ред. П. С. Лемещенко. — Мн.: Книжный Дом, 2008. — 168 с.
5. Тамбовцев В. Л. Теория институциональных изменений / В. Л. Тамбовцев. — М.: ИНФРА-М, 2009. — 324 с.

6. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты. Манифест современной институциональной экономической теории / Дж.Ходжсон. — М.: Дело, 2003. 150 с.

7. Чекмарев В. В. Нефизические объекты экономической науки (к вопросу о новой политической экономии) / В. В. Чекмарев. — Кострома, 1998. — 124 с.

УДК 330.101:338.22 (477)

О. М. Москаленко, канд. екон. наук, докторант,
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ВИПЕРЕДЖАЮЧИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК У СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНИХ ПОТРЕБ СВІТОВОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті розглядається діалектика співвідношення понять «економічний розвиток», «наздоганяючий розвиток», «прискорений розвиток», «випереджаючий економічний розвиток». Обґрунтовується сутність і важливість випереджаючого економічного розвитку в системі стратегічних потреб світового суспільства. Доводиться доцільність впровадження концепції випереджаючого економічного розвитку, а інноваційна економіка розглядається як інституціональна форма його існування. Визначається важлива роль науково-технічного прогресу як носія випереджаючого економічного розвитку та умови переходу на новий технологічний спосіб виробництва.

В статье рассматривается диалектика соотношения понятий «экономическое развитие», «догоняющее развитие», «ускоренное развитие», «опережающее экономическое развитие». Обосновывается сущность и важность опережающего экономического развития в системе стратегических потребностей мирового общества. Доказывается целесообразность внедрения концепции опережающего экономического развития, а инновационная экономика рассматривается как институциональная форма его существования. Определяется важная роль научно-технического прогресса как носителя опережающего экономического развития и условия перехода на новый технологический способ производства.

The article reviews the dialectics correlation between such terms as «economic development», «overtaking development», «sustainable development», «accelerated development», «keeping forward economic development». The content and the impotence of the keeping forward economic development are substantiated in the context of strategic needs of the world society. The expediency of the improvement of the keeping forward concept of economic development is proved. The innovative economy is observed as an institutional form of existence of the keeping forward economic development. The main role of the scientific technical progress is identified as a carrier of the keeping forward economic development in the context of transition to the new technological mode of production.

Ключові слова: економічний розвиток, наздоганяючий розвиток, сталий розвиток, прискорений розвиток, випереджаючий розвиток, стратегічні потреби, світове суспільство, діалектика, концепція, інноваційна економіка, інституціональна форма.

Ключевые слова: экономическое развитие, догоняющее развитие, устойчивое развитие, ускоренное развитие, опережающее развитие, стратегические потребности, диалектика, концепция, инновационная экономика, институциональная форма.

Key words: economic development, overtaking development, sustainable development, accelerated development, keeping forward economic development, strategic needs, world society, dialectics, concept, innovative economy, institutional form.

Дослідження економічного розвитку на сучасному етапі існування світового суспільства, у системі стратегічних потреб, що швидко змінюються та еволюціонують, в умовах становлення інформаційно-інноваційного типу економіки, є особливо актуальним і цікавим, як з теоретико-методологічної, так і практичної точок